

ФИНАНСИРАНЕ НА ЦЪРКОВНИТЕ ДЕЙНОСТИ

Петкан Илиев*

Изучаването на икономическата теория и стопанската дейност на религиозните организации е от съществено значение за съвременната икономика на България, където православието и отчасти католицизма наред с мюсюлманското вероизповедание, играят важна роля в общественно-икономическия живот на страната. При това религиозната стопанска и социална дейност може да изпълнява ролята на съществена обединителна функция на различните конфесии [1] особено по отношение на благотворителността и милосърдието.

Икономическите аспекти на дейността на религиозните общности е една от икономическите области, която е изключително слабо научно изследвана. Тази икономика поне досега е представлявала за повечето икономисти като нещо съпътстващо и с незначителен дял в общата икономическа структура, паралелна на основния поток от стопански дейности в публичния и частния бизнес сектори.

Основната цел на настоящото изследване е да очертаят основните начини на финансиране на религиозните организации на Българската православна църква, като се посочат и анализират съвременните практики и тяхната приложимост у нас.

За изпълнение на основната цел се поставят за решаване следните задачи:

Първо, Да се опишат и обобщат използваните в съвременната им интерпретация теоретични и методологически подходи за финансиране на религиозната дейност.

Второ, С оглед на селектирането на определени препоръки към финансирането на църковните организации и стопанската политика и практика да се направи анализ на статистическата информация и проведено анкетно проучване с всички уговорки за нееднородност на информационните източници.

Един от начините за финансиране дейността на религиозните институции е налагането и събирането на т. нар. църковен данък (европейската практика) или предоставянето на данъчни преференции/облекчения (американската практика).

Съвременната концепция за църковния данък е свързана с модела на прякото участие на гражданите в разпределението на бюджетните средства. Тоест, става въпрос за алтернативен механизъм на изразходване на държавни средства, когато данъкоплатците непосредствено, в рамките на

* Петкан Илиев, доктор, главен асистент, катедра "Икономика", УНСС, email: petkaniliev@unwe.bg

предварително зададени ограничения, определят направленията на финансово подпомагане на определени видове функционални дейности. При това държавата не само изразходва собствени средства, но като правило стимулира благотворителната дейност на самите данъкоплатци, предоставяйки им съответно определени данъчни облекчения, отказвайки се по този начин от част от данъчните приходи или осъществявайки т.нар. в икономиката на публичния сектор "данъчни разходи" (tax expenditures).

Терминът "данъчни разходи" е въведен в научния оборот от Стенли Съри (Surrey, 1973). За него Ричард Мъсгрейв (Musgrave, 1984) казва, че той "... беше един от лидерите на нашето поколение данъчни реформатори...". Разглеждайки даденото понятие в контекста на различни видове данъчни облекчения Съри и Макдениъл (Surrey, McDaniel, 1985) подчертават, че "Каквато и да е тяхната форма, тези отстъпки от нормативно определената данъчна структура представляват сами по себе си държавни разходи давани за данъчни облекчения на определени видове дейности или групи данъкоплатци, осъществявани чрез данъчната система, а не чрез извършване на преки разходи, предоставяне на заеми и други форми на държавна помощ". В съответствие със Закона от 1974 г. (Congressional Budget and Impoundment Act) в САЩ се публикува ежегодно "бюджет на данъчните разходи" Бърман (Burman, 2003), Шавиро (Shaviro, 2003).

В тази връзка, съвременното разбиране на понятието "църковен данък", ни позволява да го дефинираме като част от дохода на даден индивид/член на обществото, който доброволно е посочил в данъчните документи/декларации своята принадлежност/членство към дадена религиозна общност/конфесия, и който се удържа от страна на държавата/правителствата и се превежда на съответната религиозна организация за издръжка и придобиване на църковно имущество.

Европейските страни нямат единна политика по отношение на данъчното облагане на своите религиозни институции. В Русия религиозните организации със статут на юридическо лице са освободени от данъци, докато в повечето европейски страни данъчните облекчения за религиозните общности касаят главно богослужебно-ритуалната им дейност, но не и търговската. В православните страни законодателството също определя вероизповеданията като организации с стопанска цел и това предполага известни данъчни облекчения. Някои държави допускат предприемаческа дейност на вероизповеданията само доколкото това обслужва богослужебната им дейност. По принцип печалбата от стопанската дейност на религиозните организации се облага с данъците, предвидени за неправителствени организации. Тя може да бъде освободена от данъци, когато се използва за благотворителност. Даренията за вероизповеданията също са освободени от данъци. Няма обаче единна политика по отношение на ДДС, годишен данък, мита и данък

недвижима собственост (real estate tax), но само за земята, върху която са построени религиозни здания [2].

Църковният данък се явява най-разпространения модел на финансиране на религиозните институции. Въпреки това в редица страни от ЕС държава-та пряко финансира църквата – Белгия, Чехия, Гърция, Люксембург и Словакия (вж. таблица 1).

Зад категорията "църковен данък" стоят два основни модела за финансиране на религиозните общности чрез данъчната система:

- Първият е свързан с въвеждането на задължителен подоходен данък за всички лица, които са декларирали своето членство към съответното вероизповедание. Най-типичния пример в това отношение е немският модел [3], който въвежда църковният данък със Закона за ФРГ от 1949 г., базиращ се на законодателството от началото на XIX век. [4]. Църковният данък в Германия, който представлява процент от заплащания подоходен данък е в размер на 8-9% (ставката на данъка е 8% за жителите на федералните провинции с най-голям брой вярващи – Бавария и Баден-Вюртемберг, и 9% за останалите провинции). [5] Допълнително, в случай на излишно финансиране/свръхфинансиране, със съгласието на съответните църковни власти тази ставка може да бъде намалена на 2,75-3,5%. Държавната администрация в лицето на данъчните служби събира църковният данък и след това го предоставя/превежда на църковните общности. За предоставената финансова услуга държавата удържа от 2 до 4 % от цялата събрана като църковен данък сума. През 2014 г. католическата църква в Германия от събраните въз основа на този данък средства е получила 5 млрд. и 680 млн. евро. В Германия при това има около 24,7 млн. католици, които представляват 30,85% от населението на страната [6]. От тези средства религиозната общност трябва да финансира не само своите преки разходи, но и да осъществява благотворителна дейност. По подобен начин се финансират дейностите на църквите в немскоезичните (Австрия и Швейцария) и в скандинавските страни. (Дания, Финландия и Швеция). Допълнително в Германия и Дания държавният бюджет финансира преподаването на религия в училищата, програмите и обучението в църковните учебни заведения, поддържането на паметниците на културата собственост на религиозните общности (в Дания за тази цел се насочват около 13% от всички средства на църквата).
- В Испания, Холандия, Италия, а отскоро и в Унгария се използва друга форма на църковен данък, базираща се на доброволни отчисления на част от подоходния данък в полза на религиозните организации. Развитието на този механизъм преди всичко е свързано с обществената дискусия от средата и края на миналия век за променената роля на

църквата в съвременното общество при запазване на финансовите източници за нейното съществуване. Дава се възможност на вярващите доброволно да финансират дейността на религиозните организации насочвайки целево част от своя подоходен данък, обикновено в размер от 0,5 до 1% в различните държави, където се прилага този механизъм. В тази връзка, практиката в някои страни е църквата да влиза в своеобразни конкурентни отношения с други алтернативи на целево насочване на част от подоходния данък, като например, подпомагане на социално-хуманитарни или културни програми. Този механизъм предполага в определена степен запазване на съответно право на контрол от страна на държавата върху изразходването на целево насочените средства и осигуряването на прозрачност относно процедурите на изразходването им от получателите. Така например, новата система на финансиране на религиозните дейности в Италия се появява поради назрялата необходимост от радикална промяна на съществуващите икономически взаимоотношения между държавата, католическата църква и другите религиозни конфесии [7]. От 1 януари 1990 г. прякото бюджетно финансиране за католическата църква, което съществува дотогава, като компенсация за национализираната ѝ собственост по времето на обединението на Италия, е преустановено. От същата дата започва да действа алтернативен механизъм на целево финансиране по избор на данъкоплатците. Сега въз основа на данъчните си декларации за дохода данъкоплатците могат да насочат част от подоходния данък в размер на 0,8% за издръжка на религиозните конфесии или за финансиране на проекти от социално-хуманитарен характер. Този механизъм получи наименованието "8 промила" – "otto per mille".

Таблица 1. Модели на финансиране на религиозните организации в Европа

Задължителен църковен данък (ставка)	Доброволни вноски на част от подоходния данък	Пряко държавно финансиране	Целево финансиране на църковни обекти
Австрия (до 1,51%)	Италия (0,8%)	Кипър	Великобритания
Дания (до 1,51%)	Испания (0,5239%)	Белгия	Франция
Финландия (1-2%)	Холандия (1-3%)	Чехия	Ирландия
Германия (8-9%)	Унгария (1%)	Гърция	Португалия
Швейцария (до 2,3%)		Люксембург	Холандия
Швеция (до 2%)		Словакия	
		Хърватска	

За разлика от европейския модел на финансиране на религиозните организации в САЩ се използва механизма на данъчните облекчения. Според американското законодателство църквата се смята за благотворителна организация и по този начин е освободена от плащане на федерални, регионални или местни данъци. Пасторите, също така, са освободени на практика от плащане на всички данъци с изключение на подоходния данък за оказваните религиозни услуги.

В условията на световната финансова криза американската общественост все повече възприема идеята за засилване на "данъчната преса" по отношение на църквата. Серия статии в американските средства за масова информация през последните години акцентират върху виждането, че американското правителство трябва да прекрати практиката на предоставяне на данъчни преференции спрямо религиозните институции. Професорът по право и експерт по благотворителност Миранда Флешър смята, че в условията на свободен пазар не е налице необходимост от освобождаване на църквата от плащането на данъци. "Благата предлагани от църквата се ползват от неголяма група от хора, а цялата тежест на данъчното бреме се прехвърля върху плещите на обикновените данъкоплатци" (Fleischer Miranda, 2015). Нещо повече, според нея, "Благотворителните обеда за бездомни и обикновената философия не могат да бъдат основание за предоставяне на данъчни преференции".

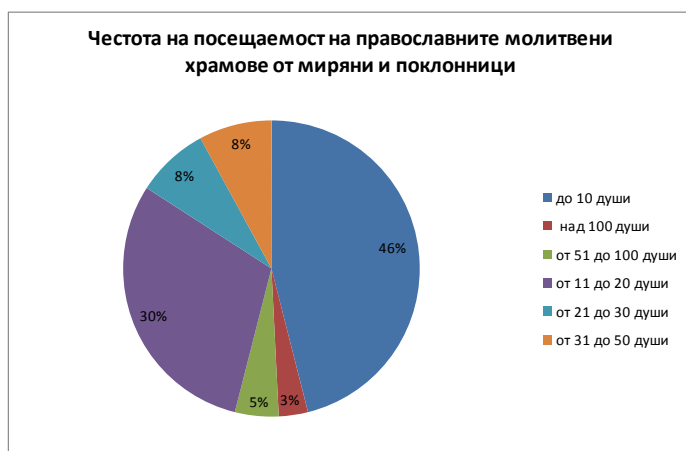
Подобна тенденция се наблюдава вече и в Европа. Така например, намеренията са Испания да премахне данъчните облекчения за всички религии. Уважавайки всички религиозни принадлежности на гражданите, новият министър-председател Педро Санчес ще сложи край на всички данъчни облекчения, с които бяха облагодетелствани, най-вече, католическата църква и някои други религии. Той първо ще преразгледа четирите споразумения, които са подписани през 1979 г. между Испания и Ватикана и ще накара католическата църква да започне да плаща данъци както всички други институции. От няколко години юристите настояват пред правителството да се премахнат данъчните облекчения за религиозните помещения, които се използват като параклиси или джамии [8].

В тази връзка от важно значение за приходите на поделенията на БПЦ са въпросите свързани с честотата на извършване на църковните служби и тяхната посещаемост. Данните за честотата на извършване на църковните служби потвърждават факта, че 16% от състоянието на молитвените домове е лошо, тъй като в 15% от храмовете сгради не се служи. В близо 2/3 от храмовете се извършват служби само по определени поводи или се провеждат съботно-неделни служби, като почти 100% от тези църкви са в населени места от т. нар. селски общини, където населението нараства само в почивните дни (вж. Фиг. 1). Ежедневни служби се водят почти единствено в населени места с по-голям брой население (големите областни и общински центрове).

Фиг. 1. Честота на извършване на църковните служби

От съществено значение за приходите на БПЦ е честотата на посещаемост на молитвените храмове. В близо половината от църковните храмове седмичната посещаемост е средно до 10 души, а като прибавим и тези в интервала от 11 до 20 души седмична посещаемост се оказва, че $2/3$ от храмовете се посещават седмично до 20 човека (вж. фиг. 2). Това кореспондира с факта, че в близо $2/3$ от молитвените домове на БПЦ се провеждат само съботно-неделни служби или по определени поводи. Седмична посещаемост от миряни и поклонници над 50 души се наблюдава едва в 8% от църквите.

Фиг. 2. Честота на посещаемост на молитвените храмове на БПЦ

Важен елемент на приходната част на църковните бюджети са доходите идващи от дарения и спонсориране на църковни празници, за ремонт и реконструкция на храмовите сгради и прилежащите помещения, подобряване на дворното пространство (вертикална планировка), от стопанската дейност, извършвана от църковните/манастирските земеделски стопанства, наемите и арендните плащания за ползването на ниви, ливади, мери, пасища, гори, трайни насаждения и пр. собственост на църквите/църковните настоятелства. За по-голямата част от църквите (63% от анкетираните са заявили този размер на дохода), приходите от по-горните пера са до 2000 лв. за година (вж. фиг. 3). Близко 1/3 от църковните настоятелства получават приходи от 2001 лв. до 5000 лв. и едва 6% от респондентите формират приходи, над 10001 лв. Тези приходи, прибавени към тези от религиозната дейност, формират годишно за над 90% от църковните настоятелства суми в рамките на 4-5 хил. лв. до 6-7 хил. лв., което им позволява да поддържат единствено дейности свързани с религиозните функции на църквата, но не и за социални дейности.

Фиг. 3. Размер на годишните приходи от дарения* и стопанска дейност (църковни земеделски стопанства, аренди и наеми на стопански сгради, ниви, пасища, трайни насаждения, гори и др.)

*Това са всички дарения и спонсорства свързани с църковни празници, ремонтни и строителни дейности, закупуване на църковни атрибути и др, без помощите и даренията (основно. дарителски касички) извършвани на територията на храма и свързани с религиозната дейност.

На въпроса за притежаваните материални активи от църквите и манастирите 70% от анкетираните са заявили, че в тяхната енория/църква има действащ храм (вж. фиг. 4). На практика това означава, че 30% от сградния фонд свързан с религиозната дейност не е действащ, най-вече поради лошото му състояние застрашаващо живота на посетителите, т.е. то се нуждае от основен ремонт. Едва 14% от респондентите притежават някаква поземлена собственост (ниви, ливади, пасища, мери, трайни насаждения и гори), което би могло да им носи допълнителни доходи от наем или развиване на някаква стопанска дейност. Интересен е фактът, че на църковна територия съществуват стопански постройки (такъв отговор са дали 16% от анкетираните), които вероятно са наследени още от времето на изграждането на храмовете. Много от църковните настоятелства и самите свещеници са развивали земеделска дейност, отглеждали са животни, както за собствена консумация, така и за да осигурят продукти за храмовите празници и за благотворителност (подпомагане на безимотни и бедни енориаши).

Фиг. 4. Притежавани материални активи

Недостигът на финансови ресурси е хроничен за преобладаващата част от българските църкви и манастири, когато става въпрос за ремонт и реконструкция на храмовите сгради, вкл. благоустройство и подобряване на прилежащите пространства. Църковните настоятелства разчитат основно на субсидии и помощи от страна на държавата и европейските фондове (ПРСР и ОПРР, когато става въпрос за паметници на културата от национално значение).

Принципно, всяка една от разгледаните по-горе европейски форми на финансиране на църквата (двата основни модела за финансиране на религиозните общности чрез данъчната система – църковен данък) не накърнява интересите на всички данъкоплатци и позволява на вярващите доброволно да финансират религиозните организации в съответствие с изповядваното вероизповедание. И двата модела могат да бъдат използвани в българската практика като се спазват двата базисни принципа:

- Подобен модел на финансиране трябва да бъде абсолютно транспарентен (прозрачен), като държавата задължително да запази правото си на контрол върху изразходваните средства;
- От правото си на финансиране по тези модели трябва да се възползват всички конфесии.

По наше мнение за България по удачен би бил италианския модел на финансиране, даващ възможност на вярващите доброволно да финансират дейността на религиозните организации насочвайки целево част от своя подоходен данък. Нещо повече, след 2020 г. вероятно ще отпадне грантовото финансиране за ремонт и реконструкция на храмове на вероизповеданията и това ще е една възможност за целево набиране на ресурс, който на конкурсни начала да бъде разпределян за подобна дейност.

Бележки:

[1] Конфесия (лат. *confessio* – изповедание) или вероизповедание – особеност на вероизповеданието в рамките на определено религиозно учение. Терминът "конфесия" е синоним на определено направление в рамките на една отделна религия и понякога се отъждествява с термина "деноминация". Широко разпространено е мнението, че християнството се подразделя на три основни конфесии: католицизъм, протестанство и православие.

[2] Вж. <http://feeds.feedburner.com/ReligionAndPoliticsInEasternOrthodoxy>, Posted 25th July 2013 by Daniela Kalkandjieva, "Църква и държава: европейски модели и практики на конституционно разделение" (изложение подготвено от автора по поръчка на Парламентарната комисия по човешките права и въпросите на вероизповеданията – 18 февруари 2008 г.).

[3] Църковният данък в Германия предизвика оживени спорове, особено през последните години, когато през 2012 г. беше публикувано решението на Конференцията на немските католически епископи, в което беше обявено, че католиците няма да бъдат приобщавани към тайнствата на църквата или няма да могат да получат работа в църквата и църковните учреждения, в т.ч. в училищата и болниците, ако не са заплатили "църковния данък".

[4] Църковният данък в Германия е въведен през XIX век като мярка, която трябва да компенсира загубите на църквата от национализацията на рели-

гиозното имущество. Според немските закони, всеки, който в детството си е приел кръщенето автоматично се счита за член на църквата и носи отговорност за плащането на този данък, само ако официално не е заявил, че се отрича от своята вяра.

[5] Ако данъчният чек, т.е. сумата на плащания подоходен данък е 100 евро, като се отчита църковния данък (8-9%), подоходния се увеличава с този процент и в случая възлиза на 108-109 евра.

[6] Вж. (<http://europe.newsweek.com/italian-footballer-who-owes-german-catholic-church-1-7m-unpaid-tax-330413>), By Conor Gaffey, on 7/16/15 at 4:55 PM

[7] Вж. L. 20 maggio 1985, n. 222 Disposizioni sugli enti e beni ecclesiastici in Italia e per il sostentamento del clero cattolico in servizio nelle diocesi. [Pubblicata nel Suppl. ord. Gazz. Uff. 3 giugno 1985, n. 129] влиза в сила от 1 януари 1990 г., http://www.peduto.it/Diritti/lateranensi/legge_20_maggio_1985__n_222.htm.

[8] Вж. <https://worldbg.eu/%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d1%8a%d1%87%d0%bd%d0%b8%d1%82%d0%b5-%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%8f-%d0%b7%d0%b0-%d0%b2%d1%81%d0%b8%d1%87%d0%ba%d0%b8-%d1%80%d0%b5%d0%bb%d0%b8%d0%b3/>, 25/06/2018

Референции:

Burman, L., (2003), Is the Tax Expenditures Concept Still Relevant? // National Tax Journal. September 2003. Vol.56. №3, pp. 613-627.

Fleischer, M., (2015), Churches are more private club than public good. Why do they need tax exemptions?", The Washington Post, September 17, 2015, Available at: https://www.washingtonpost.com/news/in-theory/wp/2015/09/17/churches-are-more-club-than-public-good-why-do-they-need-tax-exemptions/?tid=a_inl

Musgrave Richard A., (1984), Pathway to Tax Reform *Harvard Law Review* Vol. 98, No. 2 (Dec., 1984), pp. 335-337, Published by: The Harvard Law Review Association.

Shaviro D., (2004), Rethinking Tax Expenditures and Fiscal Language. New York University School of Law. September 2003, Article in SSRN Electronic Journal, July 2004.

Surrey Stanley S., (1973), Pathways to Tax Reform (The Concept of Tax Expenditures), Harvard University Press.

Surrey, Stanley S., (1985), and McDaniel, Paul R., (1985), Tax Expenditures. Cambridge, MA: Harvard University Press.

ФИНАНСИРАНЕ НА ЦЪРКОВНИТЕ ДЕЙНОСТИ

Резюме

Типологията на взаимоотношения "църква – държава" се изразява в два принципиални подхода по отношение на религиозните дейности: при първият, дадена църква/конфесия, т.е. вероизповедание, се провъзгласява законово от страна на държавата в качеството си на единствено или доминиращо, а съответната религия се признава за официална. В този случай официалната църква се оказва монополист на пазара на религиозни услуги; при вторият подход, държавата допуска многоконфесионалност, т.е. многообразие на вероизповеданията в обществото, без официална подкрепа на някое от тях, което може да се възприема не като съвършена конкуренция, а като монополистическа конкуренция. Това до голяма степен рефлектира върху начините за финансиране дейността на религиозните институции чрез т. нар. *църковен данък* (европейската практика) или предоставянето на *данъчни преференции/облекчения* (американската практика), което е предмет на анализ в настоящия доклад.

Ключови думи: църковен данък, данъчни преференции/облекчения, данъчни разходи, икономикс на религията

JEL: Z12

FINANCING OF CHURCH ACTIVITIES

Petkan Iliev*

Abstract

The typology of "church-state" relationships is expressed in two basic approaches to religious activities: at the first, a given church / confession, religion is legally proclaimed by the state as sole or domineering, and the religion concerned is recognized as official. In this case, the official church is a monopolist in the religious services market; with the second approach, the state admits multi-contingency, ie. diversity of religions in society without official support of any of them, which can be perceived not as perfect competition but as monopolistic competition. This largely reflects on the ways in which the activities of religious institutions are financed through the so-called church tax (European practice) or the granting of tax incentives / reliefs (US practice), which is analyzed in this report.

Key words: church tax, tax incentives/relief, tax expenditures, economics of religion

JEL: Z12

* Petkan Iliev, PhD, Chief Assist. Prof., Department of Economics, UNWE, email: petkaniliev@unwe.bg